

TANULMÁNY

Közgazdasági unortodoxia vagy heterodoxia?*

✉ Csaba László egyetemi tanár, Közép-Európai Egyetem és Corvinus Egyetem (Budapest)

Ez a rövid esszé az elmúlt években megjelenő és egyre erősödő új közgazdasági törekvéseket mutatja be a teljesség igénye nélkül. A tanulmány kiemeli az újítások átütő voltát és egyben rámutat a diszciplináris sajátosságokból adódó korlátokra is.

I.

Az elmúlt évtized közbeszédében aligha volt gyakoribban használt kifejezés, mint a címben szereplő „unortodoxia”, más néven a nem szokványos gazdaságpolitikai megoldások elterjedése. Igaz ez a politikai szintre, a döntéshozók világára, a közéleti vitákra és a szakmai közönségre is. A magyar modellről a görög csődön át az európai és az amerikai válságkezelés mikéntjéről, céljairól és eszközeiről szóló elemzésekig az egyik visszatérő felvetés az, hogy „most már minden másképp van, mint eddig volt”, vagyis hogy semmi nem érvényes abból, amit eddig tudni véltünk. Nem meglepő módon a tudományos igényesség és a tan tisztaságának őrei e felvetésekre még a korábbiaknál is erőteljesebb befelé fordulással, *elzárkózással* válaszolnak. Ők a korábbi – Samuelsonig visszavezethető, immár hét évtizedes – ismeretek változatlan érvényét hangoztatják. Eszközük a newtoni mechanika művelésére kifejlesztett *matematikai* elemző apparátus feltétlen tisztelete, és a tárgyalásmód ebből adódó – sokszor az eredményeket megelőlegező – leszűkítése, amit a tudományosság egyetlen kritériumának tekintenek.¹

Mit is értünk „unortodoxián”? Magyarországon a rendszerváltozás óta rendre jelen voltak olyan szerzők, akik gondolataikat nem a tudományban megszokott módon és eszközökkel, a tények rendszerezett kifejtésével és a korábbi ismeretekkel/tételekkel való egybevetésben fejtették ki. Őket azonban inkább „*alternatív közgazdászoknak*” nevezték, és maguk is gya-

korta eképpen jellemzik műveiket. E szerzők főképp napi- és hetilapokban valamint kevésbé ismert, nem szaktudományos kiadóknál, sőt gyakran saját kiadásban megjelent könyvekkel vétetik magukat észre. Megcélzott piacuk a széles közvélemény – „bekerülni a tévébe” – és nem az egyetemek, az akadémiai tudomány művelőinek világa, sőt utóbbiak elismerését nem is keresik.

Az unortodoxia fogalma ezzel szemben a 2010-et követő időszak gazdaságpolitikájának önjellemzéseként és igazolásaként terjedt el. Mivel ez az időszak sosem volt jellemezhető előzetes tervek, kiforrt elméleteken alapuló döntéshozattal, az unortodoxia a gazdaságpolitikai elmélethez képest jogos meglátás. A tanulmányokat egy kiterjedt *önértékelésben* elemző Matolcsy György a korábbi időszak trendjeivel és törekvéseivel való szembefordulást, megfogalmazásában a trendfordulót tekinti a legfőbb jellemzőnek. A leghangsúlyosabb az összegzésben is az, hogy a döntéshozatal kiszabadult a korábbi közgazdasági gondolkodás kötöttségeiből, illúzióiból és értékrendjéből, és ehelyett a szerkezeti reformokat helyezte a középpontba.²

A nemzetközi közgazdasági irodalomban némiképp másképp értelmeződött ez a fogalom. Magyarul is megjelent, sok tekintetben irányadó kötetben a Nobel díjas, és az amerikai közpolitikai vitákban naponta megszólaló Paul Krugman (2012)³ szembeszáll a magyar gyakorlatot – okkal-ok nélkül – jellemző adósságfékezéssel és az egykulcsos adórendszer fémjelezte kínálati oldali törekvésekkel. Számára a mennyiségi

1 A vezető lapokban nem szokták vizsgálni az elemzett téma társadalmi vagy gazdasági jelentőségét, újszerűségét vagy épp gyakorlati alkalmazhatóságát. A lektorálás általában a levezetések pontosságának vizsgálatára és a korábbi tételekkel való egybeesés ellenőrzésére szorítkozik, még akkor is, ha a formalizálás nem feltétlen szükséges, esetleg nem is hasznos a tárgy kifejtéséhez. Lord Káldor Miklós mondása szerint a közgazdásznak 9 egyenlet kell ahhoz, hogy belássa, amit a mérnök tud: a téli villanyszámla magasabb lesz, mint a nyári.

2 Matolcsy György (2015): Egyensúly és növekedés. Budapest: Kairosz Kiadó 319–435 és 577–589.

3 Krugman, Paul (2012): Elég legyen a válságból! MOST! Budapest: Akadémiai Kiadó.

könnyítés/QE, quantitative easing – a pénzmennyiség laza kalibrálása és a költségvetési egyensúly háttérbe szorítása – a megoldás kulcsa, vagyis a megelőző két évtized gazdaságpolitikai „dogmaival” való szembenetétel.

Politikailag kevésbé, szakmailag viszont erőteljesebben radikális álláspontot képvisel a szintén Nobel-díjas *Joseph E. Stiglitz* (2015).⁴ Ő a közgazdasági elméletből – okkal és ok nélkül – kikopott keynesi elméletet megújítva, számos ponton változtatva, a szerkezeti szempontokat és az egyenlőtlenség csökkentését, valamint a *józan ész vezérelte kormányzati politika* aktív jelenlétét szorgalmazza. Stiglitznél a *költségvetési politika mozgásterét a multiplikátor nagyságától függ*: ha a gazdaság érzékeny a pénzügyi jelzésekre, lehet élénkíteni, de ugyanezért a megszorítás hatása is sokszorozódhat. Hasonlóképp a szegény rétegek tartós leszakadása sem többletmunkára és teljesítményre ösztönzőket teremt, ahogy az a mikro-ökonómia tankönyveiben foglaltakból következne, hanem a mélyszegénység jól ismert csapdáit, a foglalkoztatás és fogyasztás válságát.

Anélkül, hogy hosszasan folytatnánk a szakirodalmi áttekintést, világosan kell látnunk, hogy a közgazdasági tudományok is – mint annyi más tudomány – a válság hatására változik, „teher alatt nő a pálma”. Imár nem érhetjük be az elegáns modellekkel, ha a kérdés az, hogy a válságok miért húzódnak el, vagy hogy *korábban hathatós fegyverek bevetése miért nem hoz eredményt*, méghozzá a legfejlettebb országokban sem, a kifinomult intézményi háttér mellett sem, a legjobb egyetemokről kikerült szakértők kezében sem.

Az efféle egybevetéseknél természetesen szem előtt kell tartanunk azt az alapvető módszertani meglátást, hogy *az elmélet sosem arra szolgál, hogy minden egyes esetet megmagyarázzon*. Hasonlóképp egy ellenpélda még nem dönt meg egy bonyolult érvrendszert, különösen – ha mint mondjuk a kémiában vagy a fizikában – kelő elméleti magyarázat adható az eltérések okára. Épp ezért nem kérdéses, hogy igaza van *Bod Péter Ákos*⁵ – sok tekintetben önironikus – kötetének, ami épp erről szól. A döntéshozót mindig sokféle szempont vezérli, amelyek közül az elmélet csak az egyik, többnyire nem is a legfontosabb. A részvevő megfigyelő időről-időre észleli: a kommunikációs, a választási szempontok, a látszatok vagy épp az előzetes adatok megbízhatatlansága számos olyan döntést eredményez,

ami aligha illeszthető a racionális várakozások föltételezésére építő, főáramú elméletnek, az évtizedek óta uralkodó neoklasszikus szintézisnek a szemléleti és elemzési keretébe.

Mindez jó esetben nem szegi se az elmélet, se a gyakorlat művelőinek kedvét. Hiszen ez a tudományok háromszáz éve szól arról, hogy az élet újabb és újabb kérdéseket fogalmaz meg, és e megoldatlanságok új elméleti válaszokat szülnek. Nem volt ez másképp a német történeti iskola, a keynesianizmus, a neoklasszikus elmélet, majd az idézett Nobel díjasok által is képviselt új keynesi iskola elterjedése és uralma idején, az osztrák iskola vagy az új intézményi közgazdaságtan térnyerésének szakaszában sem. Mivel a helyzetről nemrégiben könyv terjedelmű áttekintést közöltünk,⁶ ehelyütt csak néhány *összegző megjegyzést* fogalmazunk meg, amelyek részletes igazolása, szakirodalmi adatolása a hivatkozott kötetekben található.

A közgazdaságtudományban – mint más területeken, így a művészetekben is – minden korszaknak megvan a maga fő iránya. Ez részint ízlésbeli, részint keresleti tényezőkre, új ismeretek és elemzési eszközök megjelenésére, valamint nem utolsósorban a tudományon és a közéleten belüli *erőviszonyokra* vezethető vissza. Ezek együttes hatására – különösen történeti visszapillantásban – rendre megállapítható, mi volt a fő sodor. Témánk szempontjából a lényeg az, hogy az elmúlt 25-30 évben szerte a világon kialakult a közgazdasági kutatásnak és az oktatásnak egyfajta *amerikanizált szabványa*.

A kutatásra jellemző, hogy a kiadók – valamint a Thompson-Reuters szolgáltató cég – által közreadott rangsorokban a vezető 20 közgazdaság-tudományinak minősülő⁷ folyóiratból 19 az *Egyesült Államokban jelenik meg*, illetve ott szerkesztik. Ennek megfelelően kialakult egyfajta „*global economics program*”, ami azt jelenti, hogy az amerikai mintára szerveződnek a doktori iskolák, a master programok, vagy szegényebb országok egyszerűen kiszervezik a magasabb szintű képzést Amerikába.⁸ Bizonyos értelemben ugyanolyan szabványosodás ment végbe, mint mondjuk a fogorvosok, vagy épp a vízvezeték-szerelők kiképzésében.

Épp e folyamatnak a gazdasági felsőoktatás tömegesedésével és a felsőoktatás költségvetési forrásainak csökkenésével párhuzamos megerősödése hozta el azt a kínos helyzetet, ahol a gazdasági típusú oklevelek

4 Stiglitz, J.E. (2015): Reconstructing macroeconomic theory to manage economic policy. In: Laurent, E.–Lecacheux, A. szerk.: *Fruitful Economics, Essays in Honor of J.-P. Fitoussi*. Houndmills. Anglia – New York, Palgrave MacMillan, 20–49.

5 Bod Péter Ákos (2014): *Nem szokványos gazdaságpolitikák*. Budapest: Akadémiai Kiadó. Tegyük hozzá: a kézirat eredetijének címben szerepelt az „évtizedek óta?” kitétel is, nem ok nélkül.

6 Csaba László (2014): *Európai közgazdaságtan*. Budapest. Akadémiai Kiadó, 2014. december (változatlan utánnymás), különösen 37–82. Sok tekintetben hasonló felvetéseket tartalmaz – a makro-ökonómiai elmélet síkján megmaradva és lényegesen didaktikusabb kifejtéssel – Mellár Tamás: *Szemben az árral*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2015 című összegzése.

7 Interdiszciplináris lapoknál ma már nem szokatlan, hogy a kiadó jelzi az eltérő piacokon elért eltérő besorolást. Az európai tanulmányok régóta vezető folyóirata, a *Journal of Common Market Studies* például a nemzetközi tanulmányokban a 10., a politikatudományban a 19., és a közgazdaságtanban a 49. helyen szerepel párhuzamosan az idén.

8 E folyamat kritikai elemzését adta néhány éve: *Boguignon, F.–Elkana, Y.–Pleskovic, B.* szerk. (2007): *Capacity Building in Economics Education and Research*. Washington-N.Y. – CEU Press for the World Bank. A bírálatoknak nemigen lett foganatja, a folyamat csak erősödött az eltelt közel egy évtizedben.

számának növekedése nem a közgazdasági ismeretszint általános emelkedését, hanem annak csökkenését tette tömegessé és jellemzővé. Nem kiragadott példa az, hogy valaki alig három óra makro és ugyanennyi mikro után letesz egy vizsgát, s utána annyira jó MA-ja lehet, hogy miniszter vagy akadémiai tag is lehet ettől (igaz, utóbbihoz további értekezéseket is kell készítenie). Hasonlóképp lehet valaki „közgazda” egyetlen óra pénzügytan, vagy nulla óra elmélettörténet, nulla óra gazdaságtörténet hallgatása mellett. Ez nyilván megnöveli a bevezetőben „alternatív közgazdasági nézetekként” jellemzett, a tudományos heterodoxiától élesen különböző felvetések mozgásterét. A 40 másodperces tv-klipek és az sms-ek világa kedvez az egyszerű, sőt egy-ügyű megoldások elterjedésének, méghozzá mind a döntéshozók, mind a széles közvélemény – a közösségi döntéseket meghozó választók – körében szerte a világon.

Az előadottakból világosan kirajzolódik a következő *ellentmondás*. Egyfelől a túlegyszerűsített – és nem utolsó sorban a hazai viszonyokhoz még az életből vett példái révén sem kötődő – tananyagok a közgazdaságtan- a valódi közgazdasági tudománytól való elidegenedést eredményezték. Véletlenszerű, de sokat mondó az a – publikálatlan – felmérés, ami szerint a közgazdászképzésben abszolút első helyen jegyzett Budapesti Corvinus Egyetemen mesterdiplomát szerzőknek az elmúlt 5-6 év átlagában alig 9 százaléka (sic!) használ szakdolgozatában akár egyetlen közgazdaság-tudományi forrást, beleértve a tananyagban szereplőket is. Vagyis: az „egyetlen helyes álláspont” megjelenítő makro- és mikro-ökonómia sorsa, *funkciója ma már alig különbözik az egykori szocializmus és kapitalizmus politikai gazdaságtanától* (bár utóbbiak tartalmaztak némi gazdaságpolitikailag releváns ismeretet). Nem titok az sem – és egy részletes szakmai vitában jól dokumentálható – hogy az Európai Központi Bank igazgatósági tagjától a munkaadói szervezeteken át a diák-képviselőig terjed a steril, haszontalan ismeretek oktatása ellen fellépők köre.

Szokás szerint egyszerre van rossz hír és jó hír. A rossz hír az, hogy a felsőoktatásból történő *pénzkivonás erősödik* és a gazdasági képzést külön is sújtja („Ügyis megkeresik majd”). Hasonlóképp rossz hír az, hogy a munkaadók nem ismerik a BA és az MA különbségét, és ma már többnyire a három év után kiállított oklevelet hívják „egyetemi diplomának”. Vagyis a kereslet és a kínálat egyszerre fogja harapófogóba a képzést, kiiktatva annak természetes utánpótlását.

A jó hír ezzel szemben az, hogy magában a közgazdaság-tudományban jelentős újítások figyelhetők

meg, amik lényegük szerint a *valóság jobb megértését és sikeresebb alakítását* mozdítják elő. E törekvések rendre a főáramon kívül születnek meg, vagyis az angolszász tudományosságban – köztük a könyvkiadói gyakorlatban – bevett módon *heterodoxnak* nevezendők.

A két említett, Amerikában és nálunk is sokat idézett Nobel díjas közgazdász mellett számos más nagy hatású elemző munkája is jelzi a közgazdaság-tudomány megújulását. A 2012-ben Nobel-díjjal kitüntetett *Robert Shiller* magyarul is megjelent – de a válság után még átütőbb erejűnek mondható – munkája⁹ ízelítőt adhat abból, mit is jelent a *viselkedési közgazdaságtanra* építő pénzügytan, a *behavioral finance*. E közelítésmód sajátossága, hogy nem tételezi föl a piaci szereplőkről a racionalitást és a tökéletes informáltságot. Sokkal inkább – az évszázados tapasztalattal egybevágóan – a tömeglélektan jelenségeire épít, mint amilyen a csordaszellem, a látszatok és várakozások uralma a valós alapok (fundamentumok) ellenében, a bizonytalan információk és a divatáramlatok meghatározó szerepe és a mindkét irányban megfigyelhető túllendülések. Ez a közelítés mind a vele párhuzamosan díjazott *Eugene Fama* chicagói professzor hatékony piaci elméletének, mind a pénzügytanban uralkodó *Modigliani-Miller* és *Black-Scholes* modellek logikájának élesen ellene mond, vagyis *definíció-szerűen heterodox*.

Hasonló szellemben – a tömeglélektanra építő, és az állami aktivizmust pártoló, sőt követelő – állásponton van a szerzőnek egy másik Nobel díjassal, *George Akerlof*-al közösen írt nemzetközi sikerkönyve magyarul ugyancsak közreadott műve.¹⁰ Ez utóbbi munka alapjaiban kérdőjelezi meg az amerikai tanszékeken ma is uralkodó racionális várakozások elméletének érvényességét bármiféle gyakorlati kérdés megválaszolásában. Talán nem is véletlen, hogy a pénzügytant a ma uralkodó neoklasszikus ortodoxia kitaszította a közgazdaság-tudomány kereteiből, miközben az üzleti tudományokba – *business administration*, *industrial organization*, *management science* – nem nyert bebocsátást.

Tanulságos, hogy ezek a – nemzetközi piacon is és a tudományban is – jelentős visszhangot kiváltott művek egyetlen egyetemi tananyagban sem szerepelnek.¹¹ Helyükön – a már 2002 óta az internetes óriáscég, a Google vezető elemzőjeként a tudománytól igen távol tevékenykedő – Hal Varian (mikro-ökonómia) és – az ifjabb Bush gazdaságpolitikai főtanácsadójaként a válságért bizonyára felelősséget viselő – Gregory Mankiw (makro-ökonómia) tankönyve „biztosítja a színvonalat és a nemzetközi illeszthetőséget” a magyar hallgatók számára. Nem kérdéses számomra, hogy az

9 Shiller, R. (2007): Tőzsdemámor. Budapest: Alinea Kiadó.

10 Akerlof, G.–Shiller, R. (2012): Animal Spirits. Avagy a lelki tényezők szerepe a gazdaságban és a globális kapitalizmusban. Budapest, Corvina Kiadó.

11 Sajnos ez még a doktori képzésre is igaz. Ha egy-egy órán, vagy szakkollégiumi foglalkozáson mégis föltűnnek az idézett szerzők művei, az az óraadó kritikai szellemének és bátorságának is erős jele.

eredeti, *humboldti értelemben nem beszélhetünk egyetemről* ott, ahol az adott terület professzora nem képes még egy bevezető és egy közép-szintű önálló, összefoglaló tankönyv megalkotására sem (külön-külön a BA és az MA szintre), ami az adott ország, az adott hallgatóság és az adott terület sajátos igényeit is megjeleníti, eközben megüti a nemzetközi színvonalat.¹²

II.

A világ közgazdaság-tudományában emellett számos jelentős további újítás is megfigyelhető, többnyire a *vezető tudományos kiadók* gondozta nagy sikerű és *nagy hatású monográfiákban*.¹³ Ebbe a heterodox – a bevettől elütő jellegű és tartalmú – megújulási folyamatba illeszkedik két amerikai szerző világsikert aratott – és magyarul is megjelent, de „meglepő módon” tananyagává sosem váló – kötete.¹⁴ *Daron Acemoglu és Simon Robinson* (2013) kötete mind tematikájában, mind tárgyalásmódjában a hagyományos közgazdasági – félve írom: *politikai* gazdaságtani, történeti és intézményi – tárgyalásmódhoz *tér vissza*.¹⁵ Ez önmagában is botrányos a „módszertanilag igényes” kollégák némelyike számára. De talán még botrányosabb, hogy a szerzők egyike, a török-örmény Daron Acemoglu a *Journal of Econometrics*, a főáram fő templomának főpapja, főszerkesztője. Ráadásul egy politológus közgazdász-tudós a szerzőtársa (professor of government) a Harvardról. Ez utóbbi is igazi stílustörés, treffi.

A kötet számos érdekessége közül kiemelendő, hogy *visszatér a történelmi narratívra műfajához*, ahol a dolog lényege nem az egyes tények hangya-szorgalmú összegereblyézése, hanem a többnyire hiányzó összkép, az *egységes elemzési keret fölvázolása*.¹⁶ Az a tény, hogy közgazdászok esetek leírására vállalkoznak és azokat értelmezik, méghozzá hosszú távon, ahelyett hogy spekulatív módon egy „mindig és mindenhol érvényes” modellt alkotnának és azt kalibrálnák, hogy megeléjék az optimális megoldást, forradalmi – mi több, ellenforradalmi – tett az Arrow és Debreu kifejlesztette neoklasszikus főáram egyensúlyi közelítésével szemben. És

vélhetőleg e heterodoxiát nemigen díjazná egyetlen vezető, főáramú lap sem. Viszont annál nagyobb hatása van az olvasók – a döntéshozók, a közgazdászok és a fejlődéelmélet más művelői körében!

A bevett közgazdasági elemzésben a kérdések leszűkítése, egy-egy kérdés mérlegre tétele, egy-egy tényező hatásának számszerűsítése – szakszóval: a komparatív statika – szokott a legfontosabb kérdés lenni. A közgazdászok – a híres friedman-i mondás ellenére – óvakodnak az előrejelzésektől. Azt csak *ceteris paribus* kockáztatják meg, és csak a szigorú föltételek megléte esetén vállalják (utóbbiak a való világban ritkán teljesülnek). A kaotikus, nem kezelhető rendszer közismert példája a légkör, és ezért a meteorológusok – a legjobb matematikusok – előrejelzései gyakorta tárgyai az élcelődésnek. Épp ezért óvakodik a komoly, magára adó közgazda az előrejelzésektől.

III.

E hagyománnyal szakít a négyszeres lengyel pénzügyminiszter és termékeny könyv-szerzőként is ismert *Grzegorz W. Kolodko*. 30 könyv és 300-nál is több szacikk kötődik a nevéhez. Magyarul is megjelent a széles, globális közelítést újraalkotó, a gazdaság összefüggéseit politikai keretbe ágyazva és világméretekben taglaló kötete.¹⁷ A szerző – épp a globális válság hatására – tovább bővítette a széles, társadalmi, technológiai, természeti folyamatokra is kiterjedő elemzését. Azt a nagy kérdést vizsgálja, hogy miképp lenne jobbá tehető a jövő, megfogalmazásában *milyen legyen a jövő politikai gazdaságtana?*

Szerzőnk e kérdést az elmúlt év végén közreadott és az idén tavasszal az Egyesült Államok vezető egyetemein és döntéshozó központjaiban bemutatott kétkötetes munkában járja körül. E könyvet olyan jeles szaktekintélyek ajánlanak a hátsó borítón az olvasók jóindulatába, mint Henry Kissinger, Francis Fukuyama vagy épp a borúlátó jóslatairól ismert Dr. Doom, Nouriel Roubini. A dupla kötet¹⁸ olyan, a „mikro-ala-

12 Miközben a hazai közgazdász-képzés egész 2000-ig nem volt nemzetközileg szabványosítva, a jeles világkarriert befutó közgazdák sorát adta a világnak, mondjuk az 1920–1960 közti időszakot alapul véve: Fellner Vilmos, Scitovsky Tibor, Balogh Tamás, Káldor Miklós, Bauer Péter, Balassa Béla, Quandt Richárd, Surányi-Unger Tivadar, Lámfalussy Sándor, Wald Ábrahám és ez messze nem teljes lista.

13 Mulatságos az a neofita buzgóság, amivel némely kollégák – az orvostudomány utánzásával – nyúl farknyi közlemények sorára szűkítlenek a társadalomtudományi és ezen belül a közgazdasági tudományos kifejtéseket, idejétmúltak nyilvánítva a dokumentáltak ma is uralkodó monográfiákat. Igaz, erre ösztönzi őket az amerikai gyakorlat, ahol csak a cikk számát az előléptetésnél, valamint a nemzetközi akadémiai és pénzosztási, valamint előléptetési gyakorlat, ami a tudomány-metria szakszerűtlen alkalmazására épül. Utóbbi anomáliáiról részletesen szözlünk a 2014. évi akadémiai közgyűlés előtt, in: *Csaba László-Szentes Tamás-Zalai Ernő* (2014): *Tudományos-e a tudománymetria? Magyar Tudomány*, 175. évf. 4. sz., 442–466.

14 Ennek nyilván egyik oka az, hogy az összehasonlító gazdaságtant és a világgazdaságtant a legtöbb üzleti és nemzetközi képzésben – feleslegesnek ítélve – „kikorszerűsítették” az elmúlt évek „tananyag-reformjaiban”.

15 *Acemoglu, D.–Robinson, J.* (2013): *Miért buknak el a nemzetek? A hatalom, a jólét és a szegénység eredete*. Budapest, HVG-Könyvek.

16 *Halmos Károly* (2014): *Bukás. Történet? BUKSZ*, 26. évf. 2. sz., 113–118. súlyosan és tendenciózusan félreértelmezi ezt a munkát, amikor a szaktörténetész adatolási és érvelési rendszerét kéri számon azon, ami eleve nem az. Nos, a könyveknek is megvan a sorsuk, de az azért elvárható, hogy a történettudomány egyik ágának – a szaktörténetnek – a művelője ne vonja meg a tudományosság jellegét az évezredek óta létező másik vonaluktól, a nagy narratívától. Persze Eugen Dühringre se emlékeznének Engels Frigyes hozzájárulása nélkül...

17 *Kolodko, G.W.* (2009): *Megatrendek*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

18 *Kolodko, G.W.* (2014): *Whither the World: The Political Economy of the Future, I–II. kötet*. Houndmills. Anglia – New York, Palgrave Macmillan

pozású, módszertan-igényes” minőségi közgazdaságtantól meglehetősen távol álló, ám a gyakorlatot világszerte feszítő kérdéseket boncol, mint a következők. 1) Miért tévednek a közgazdászok oly gyakran, ha módszertanuk egyre kifinomultabb?; 2) Miért keletkezik az újkori népvándorlás?; 3) Igaz-e, hogy a természeti erőforrások szűkössége a legfőbb gond, vagy inkább a tudásalapú társadalom térnyerése válik föltartóztathatatlaná (az eredetiben: „*knowledge takes all*”)?; 4) Vannak-e társadalmi és ökológiai határai a növekedésnek?; 5) El lehet-e tekinteni a jövedelem-egyenlőtlenségtől, ami mind az országok között, mind pedig a fejlett világ országain belül növekszik?; 6) A globalizációban az új, a szabadságot és versenyt erősítő esélyek, vagy a nemzeti szabályozást erodáló veszélyek-e az erőteljesebbek?

Világos, hogy egy ilyen szélesen értelmezett kérdés-fölvetésre csak *előzetes jellegű válaszok* fogalmazhatók meg. A szerző sok tekintetben köztes álláspontot foglal el a szokásos – sarokponti – vélemények között. Miközben elhatárolódik a piaci fetisizmustól, tervgazdaságban szerzett tapasztalatai – és kormányzati élményei is – óvják attól, hogy a szabályozó hatóságot a közgazdaságtanban szokásos módon a „jóindulatú, mindentudó diktátorral” azonosítja. A kormányzat feladatát inkább a vállalkozásbarát *környezet*, a kiszámítható *szabályozás* és a *fenntartható pénzügyek* terén, valamint a környezeti fenntarthatóság biztosításában látja. Világosan kiemeli: *a növekedés nem lehet korlátlan*, és a ma még leggyorsabban fejlődők – így Kína, India – gazdasági növekedésének lassulása is csak idő kérdése. Ez azonban nem a neoklasszikus elméletben vázolt okokból – a csökkenő hozadékból és a technológiai határ eléréséből – adódik, hanem a környezeti fenntarthatóság és a nemzetközi egyenlőtlenségek korlátok közt tartásának követelményei miatt. Újabb *heterodox* meglátás, aminek tananyagba kerülési valószínűségét csekélynek látjuk.

IV.

Végül szót kell ejtenünk arról a műről, aminek magyar nyelvű megjelentetését külön is üdvözlünk, tartalmi és időzítési szempontból egyaránt. A hazai megjelentetés időpontjában világszerte már több, mint kettő millió (sic!) példányt értékesítettek. *Thomas Piketty* francia sztár-közgazdász monográfiájából.¹⁹ Ez annál is figyelemre méltóbb, mert a munka – mind terjedelmében, mind kifejtésében – megfelel Marx Károly munkájának, igaz azt három kötetben adták ki, ezt pedig egybe fűzve.

Piketty személyében és munkásságában talán leginkább Daron Acemogluhoz hasonlítható. Egyikük sem „született amerikai”, alapképzésüket az Egyesült Államokon kívül szerezték meg, mégis a világ e legerősebb versenypiacán futottak be. Kutatói pályáját jelentős részben Samuelson iskolájában, a bostoni műegyetemen, a Massachusetts Institute of Technology-n (MIT) folytatta. Jelenleg a Paris School of Economics mellett a londoni LSE tanára, vagyis sosem szakadt ki az angolszász szellemi vérkeringésből.²⁰ Piketty mintegy két évtizeden át foglalkozott e mű megírása előtt *a világ egyenlőtlenségével*. Simon Kuznets idősorait tovább számolta, mind a múltra, mind a jövőre nézve. Ismét forradalmi „újítással” van dolgunk: szerzőnk nem spekulál, hanem statisztikai hivatalokba, mi több levéltárakba jár, és ott gyűjt adatokat! Nem imputált, hanem valóságos adatokat használ, megír nem egy-két, hanem sok cikket – például a szakma vezető lapjaiba, a *Journal of Economic Literature*-be és a *Quarterly Journal of Economics*-ba. És utána: nem áll meg, nem kérdezi, hogy emeltek-e már neki lovas szobrot a közreadott cikkei alapján? Hanem ezeket – ódivatú, konzervatív módon – egy óriás monográfiába sűríti, és ezáltal új dimenziót kölcsönöz az egésznek. Nemcsak fizikai, hanem minőségi értelemben is.

Piketty eredményei már csak a mű monumentalitása okán sem számíthatnak arra, hogy a tananyagba kerülhessenek. Pedig nem érdektelen dolgokat tárgyal, méghozzá a főáram által megszokott szigorral, de egész más *eredményekre* jut belőle. Mindenek előtt kimutatja, hogy a főáramban axióma-szerűen alapmodellnek tekintett *Egyesült Államok fejlődése* történetileg kivételes, *nem pedig általánosítható*. Az USA-ban az öröklött vagyon és az öröklött ingatlantőke szerepe elenyésző, ott – eltérően Európától – valóban a vállalkozók kapitalizmusa él. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy az 1980 óta eltelt időben az amerikai „alsó 50%” helyzete mit se javult. A növekmény teljes egészében a felső réteget – különösen a csúcson lévő 1%-ot – gazdagította, méghozzá *a termelékenységéből nem következő* mértékben. Piketty – a közgazdaságtan hagyományos kérdéseinek egyikét, *a vagyon eloszlását* elemzésébe visszahozva – bebizonyítja: *állami újraelosztás nélkül az egyenlőtlenségek nőnek*, jelenleg már az 1913-as szintet éri el (figyelem, ez nem a jövedelemre vonatkozik!), ha pedig – magára hagyva – a piac ezt tovább növeli, *megkérdőjeleződik a demokratikus kapitalizmus*, úgy mint az első világháború után.

Piketty sem gondolja, hogy a valós folyamatok előre jelezhetők lennének. De vállalja a vátesz hálátlan szerepét, vagyis elutasítja azt, ami a főáram lényege, hogy a gazdaságtan pusztán elemzési technika lenne. Arra int, hogy *tudatos értékválasztás* nélkül óriási fe-

19 *Piketty, Th.* (2015): *A tőke a 21. században*. Budapest, Kossuth Kiadó.

20 Ez a „kétértelműség” rokonítja őt a 2014. évi közgazdasági Nobel díjat elnyert Jean Tirole-hoz, aki Toulouse-ban (és persze Amerikában is) tanít. Alma matere neki is – „meglepő módon” – az MIT, ami sokak szerint szép példája a zárt piac, a *closed shop* esetének.

szültségek keletkeznek – összhangban a többi idézett szerzővel, mindenekelőtt Kolodko-val és Stiglitz-cel.

Mit gondoljunk hát a *közgazdasági heterodoxiáról*? Rövid és messze nem teljes körű áttekintésünkkel megpróbáltuk szemléltetni és egyben igazolni is azt, hogy a világ közgazdaság-tudománya mérföldekkel előtte jár annak a közgazdaság-tannak, ami az egyetemi tananyagokban megjelenik. Különösen súlyos a helyzet hazánkban, ahol a különféle tényezők – nem utolsósorban az oktatók túlterhelése, a diáklétszám elszaladása és a finanszírozás gyengesége – együttesen szakadékszerűre növelte a távolságot a közgazdaságinak nevezett diplomát szerzők elvárható ismeretanyaga és a tudomány mai állása között van. De nem becsülhetjük le a már kidolgozott óravázlatok, az évek óta begyakorolt mintapéldák „meglétének” visszahúzó hatását sem. Hisz az „irka-firka” az előléptetésnél nem oly fontos, mint az óraterhelés, a szervezési feladatok ellátása, vagy éppen a pályázati pénzek megszerzése.²¹

Ez a helyzet veszélyes, mert sokan gondolhatják: papírjuk van arról, hogy *értenek valamihez, ami tényszerűen nem áll fenn*. Másfelől a döntéshozók – vállalati, banki és közpolitikai szinten – azt gondolhatják, hogy a közgazdaság-tudomány meghaladott, megkövült né-

zetek és elavult módszerek gyűjteménye. Nem igaz, hogy a közgazdaság-tudományban jártasságot – nem papírt! – szerzett személy úgyis „csak azt tudja megmondani, mit nem lehet csinálni”, továbbá hogy életidegen számok bűvöletében él. Holott nem igaz, hogy az üzleti vagy a hivatali tapasztalat pótolhatná a tudományos megismerés funkcióját!

Láttuk, hogy az elmélet művelőinek – vélt vagy valós – gyengéire hivatkozással a döntéshozói körben – itthon és a nagyvilágban – létrejött a nem szokványos közéleti sora. Ezeket – ha tudományos értékűeknek bizonyulnak az idő rostáján – helyesebb heterodoxiának nevezni. E törekvések jelentős része Nobel díjasokhoz és más, már ma is nagy hatású, nagy teljesítményű szerzőkhöz kötődik, ma is a világ vezető kiadói által gondozott kötetekben jelenik meg. Jó lenne, ha – az egyetemi funkciók visszanyerésével – az előléptetési rendszerben teret nyerhetne, mint alapvető és meghatározó szűrési követelmény a tudományos teljesítmény, nem pusztán a letanított órák száma. Ekkor talán születnének olyan tananyagok, amelyek az új ismeretek és a helyi igények szerint ötvöznék az átadható ismeretek halmazát. És akkor az orthodoxia versus neológok vitáját a vallástudományra lehet majd hagyni.

21 Az idei évben egy női jelöltemet azért nem vették föl az európai tudományos akadémia: az *Academia Europaea*, London ifjúsági tagozatába, a *Young Academy*-be, mert bár publikációs teljesítménye és idézettsége jó volt, a kutatási pénzek elnyerésében – egy dél-európai egyetem munkatársaként – nem volt elég eredményes.